

szeretne hozzájárulni. A saját megfigyeléseken, interjúkon, beszélgetéseken alapuló kutatásának eredményeit egy elméleti mezőben is elhelyezni kívánó Inhetveen (leginkább Popitz, Simmel, valamint Durkheim elemzéseire támaszkodik) a társas együttlét demokratikus tulajdonságait hangsúlyozza. A hétköznapi erőszakra a felek (támadó, megtámadott, néző) egyenlőtlen, aszimmetrikus felállása jellemző. Más a helyzet azonban a hardcore koncerteken. Az itt megfigyelhető erőszak kölcsönös, és a koncertlátogatók egyenrangúságán nyugszik. Sőt, az interakciók erőszakos formái ezeken a rendezvényeken társadalmilag termékenyek: az egymásnak okozott fájdalom növeli az összetartozás érzését, a közösség kohéziójának az eszköze. A homogén közösséghez tartozás érzését nagyban elősegíti az is, hogy például egy popkoncerttel ellentétben hardcore rendezvényeken elmosódnak a határok a zenészek és a hallgatóság között. Gyakran előfordul, hogy a banda-tagok is leugranak rajongók közé, vagy azok másznak fel a színpadra, hogy együtt énekeljenek az együttesrel, majd onnan leugorva visszatérjenek a többiekhez. Más hírességekkel ellentétben hardcore zenészek nem veszik körbe magukat biztonsági emberekkel; a hierarchikus viszonyok iránti ellenszenvük további bizonyítéka, hogy alig osztogatnak autogramot.

A testiség, a sérülés, a fájdalom szerves része egy-egy hardcore koncertnek. Az Inhetveen által is megfigyelt (és megtapasztalt) erőszak azonban nem önkényes. A szubkultúrában különbséget tesznek a szerző által „pozitív” és „negatív” és „szükségesnek” elkeresztelt erőszak között. Az első kategóriába tartozik például maga a tánc (a pogózás vagy dodzsem-tánc) vagy a stagediving (valaki, legyen az koncertlátogató vagy bandatag, a színpadról leveti magát a tömegbe). A koncertlátogatókhoz hasonlóan Inhetveen is ennek az interakciónak a pozitív oldalát emeli ki. Csak a beavatatlan számára tűnnek ugyanis az össze-vissza ugráló, durvaságtól sem visszariadó fiatalok csupán agresszivitásukat kiélő vadaknak. A valóságban a táncformák különböző fajtái, az együttléneklés a zenekarral, a stagediving meglehetősen standardizáltak, ritualizáltak. Tilosnak számít ökölrel megütni a másikat, a színpadról lábbal előre leugrani; kimondatlan törvény a földre esettek azonnali felsegítése. Az erőszak a szórakozást szolgálja, alkalmazói nem a másikkban akarnak kárt tenni. Az agresszív tánc, egy-egy erősebb összekoccnás, a mindenfajta verbális kommunikációt lehetetlené tevő hangosan üvöltő zene ennek ellenére időnként verekedésekhez vezet. Ezek azonban nem egyeznek az összejövetel valódi szándékával, ezért negatív színezetet kapnak. Az ilyen cselekedetek mindig konkrétan valaki ellen irányulnak, és hiányzik belőlük a zenéhez fűződő kapcsolat is. Az előbbi szándékos vagy „negatív” erőszak megtorlását keresztelte el Inhetveen „szük-

séges” erőszaknak. Ezt egy gyors és határozott büntetésként kell elképzelni, és a szubkultúra normáinak egy fajtájaként fogható fel.

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a „pozitív” erőszak egyszerre két irányba hat. A szubkultúrán belül, ahogy azt már láttuk, egyrészt növeli a közösségi összetartozás érzését. Másrészt azáltal, hogy a kívülálló többség általában botránkozva tekint a koncerteken megnyilvánuló agresszióra, a fiatalok számára lehetőség nyílik arra, hogy elhatárolódjanak környezetüktől; ez pedig szintén erősíti a szubkultúrát.

Léederer Pál nemrég kemény kritikával illette a mai szociológiai írásokat nehézkes stílusuk miatt (*Holmi*, 1999/10-11). Szerinte azokat pusztán kedvtelésből ritkán vesszük kézbe, és szinte kizárt, hogy másodsor is elolvassuk őket (hacsak nem pontos adatokra vagyunk kíváncsiak, esetleg idézni szeretnénk belőlük egy saját cikk megírásakor). Nos, ez a veszély nem fenyegeti a *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* most szemlézett különszámát. Az erőszak problémájának sokoldalú megközelítésén túl (gondoljunk a módszertani sokszínűsége vagy például arra, hogy az írások némelyike távoli civilizációkba is elkalauzolja az olvasót) feltétlenül kiemelendő a tanulmányok világos nyelvezete, a jól követhető okfejtések láncolata. Röviden: mind a forma, mind a tartalom dicséretre méltó; sikeres ötvözetüknek köszönhetően a szövegyűjtemény a téma iránt érdeklődők számára megkerülhetetlen olvasmány.

(Trutz von Trotha [ed]: *Soziologie der Gewalt. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 37. 1997.*)

Tomasz Gábor

ISKOLAI ERŐSZAKVARIÁCIÓK

A hat nyelven is – angolul, arabul, franciául, kínaiul, oroszul és spanyolul – megjelenő *Prospects* 1996. júniusi Nyitott aktájának (Open File) címe Erőszak az iskolában volt. Az UNESCO által kiadott periodika már régóta közöl tanulmányokat e témában, és ezzel a számmal széles nemzetközi kitekintést biztosító válogatást kaphatott kézhez az olvasó. Az itt publikált tanulmányok között szerepel egy dél-afrikai, egy brazil, egy palesztin, egy japán, egy norvég és svéd kutatásokat elemző és egy észak-amerikai. Bár a szerzők sokban különböző megközelítésben, eltérő mélységben és tudományos háttérrel foglalkoznak a kérdéssel, mégis mindegyik tanulmány sokban hozzájárul a probléma megértéséhez, és így, csokorba szedve, megfelelő össze-

hasonlítást is kaphatunk. A legkézenfekvőbb alap bármilyen összehasonlításhoz pedig nyilvánvalóan az adott ország besorolása. E szerint itt igazából – és nagyon praktikusán – két csoportba oszthatjuk a tanulmányokat, vagyis a fejlődő országokban és a fejlett ipari országokban készült kutatásokra. Ráadásul a fejlődő országok közül kettő is óriási politikai és társadalmi változásokon ment keresztül, amely folyamatokat iskoláik helyzete kiválóan tükröz vissza.

Dél-Afrika az egyik ilyen ország. A fehér kisebbség uralmán alapuló apartheid politikája az 1990-es évek elejére teljesen megbukott, és átadta a helyét a demokratikus választásokon alapuló többségi kormányzati formának. Ám ez a folyamat korántsem zajlott-zajlik – zökkenőmentesen, hiszen az apartheid örökségei közé többek között a törzsi viszálykodást, a demokratikus minták hiányát és ami a legfontosabb, a hatalmas tömegű képzetlen és iskolázatlan fiatalat említhetjük.

A Fraser – Meier – Potter – Sekgobela – Poore „szerzői ötös” alapos történelmi visszatekintésben elemzi az iskolai erőszak hátterét és okait. Bár az első szabad választások előtt formálisan a fekete bőrű lakosság is részesült az alapvető oktatásban, az úgynevezett „bantú oktatás” (Bantu Education) lényegében pont azt hivatott biztosítani, hogy a lakosságnak ez a része ne juthasson hozzá a megfelelő tudásmennyiséghez. Az ilyen iskolákban tanító tanárok nem rendelkeztek a kellő képzettséggel. 1991-es adatok szerint a fekete elemi iskolákban tanító tanárok mintegy fele még a középiskolát sem végezte el, így nem csoda, hogy ugyanebben az évben mintegy 600.000 fiatal bukott ki az oktatási rendszerből, és mintegy három milliót egyáltalán be sem iskoláztak. Az iskolák állaga és felszereltsége természetesen az oktatásban bent maradók számára sem tette lehetővé a megfelelő minőségű ismeretanyag megszerzését. Mindezen folyamat azonban csak egy sokkal szélesebb társadalmi háttérrel együtt érthető meg igazán. Az apartheid elsődleges céljának, a faji alapú teljes szegregáció elérésének legfőbb eszköze a településpolitiká lett. Bár a fekete települések a nagyvárosoktól és általában a fehérék által lakott negyedektől távol estek, mivel a gazdaságnak jelentős fekete munkaerőre volt szüksége, a néger munkásoknak vagy ingáznuk kellett, vagy munkásszállókban laktak, ahol nőket és gyerekeket nem tűrtek meg. Nem volt ritka – és ma sem az –, hogy a családfő az év tizenkét hónapjából több mint kilencet szereteteitől távol töltött. Elképzeltető, hogy az ilyen életmód milyen hatással volt a hagyományos családmodellre.

Az illegálisan felépülő nagyvárosi fekete negyedeket a hatóságok rendszeresen kiürítették, és amíg elmozdításuk meg nem történt, addig az ott lakók nem, vagy alig részesültek az olyan szociális ellátásban, mint a megfelelő iskoláztatás, egészségügyi ellátás vagy, a vég-

ső kilátás pedig amúgy is a munkanélküliség volt, ami a fiatalok nagy része számára tökéletesen értelmetlené tette magát a tanulást is. Az eredmény egy cél nélküli és az erőszakra roppant módon fogékony fiatal generáció lett, amely mind az apartheid ellenes mozgalomnak, mind az egyre szaporodó köztörvényes bűnözésnek az alapjául és toborzóbázisává vált. Gyakran maguk a fiatalok álltak a politikai megmozdulások élére, mint például az 1976-os felkelés sorozatban, amely az „afrikaans” – a búrok, vagyis a holland származású telepesek nyelve – iskolai tanítása elleni tiltakozásként kezdődött (The Soweto Language Revolution). A politikai célokért való erőszakos fellépés és az arra válaszul kapott erőszak mellett, de nem attól függetlenül, kialakult a fiatalok erőszakának egyfajta köztörvényes válfaja is. A „tsotsi” fogalma a fiatalkorúak utcai bandáinak ifjúsági kultúráját takarja, amely sokban mutat rokonságot a jól ismert észak-amerikai utcai bandákkal, a politikába való beavatkozás azonban élesen megkülönbözteti azoktól, hiszen a különböző politikai csoportok előszeretettel használják fel a tsotsi bandákat céljaik elérésére. Ezek a fiatalok bandái olyan mértékben „szocializálódtak” az erőszakra, hogy tulajdonképpen a felnőttek váltak az „ifjúsági kultúra” áldozataivá – „Azt tesszük, amit a gyerekeink mondanak, hogy tegyünk, különben ránk gyűjtják a házukat” – idéz a tanulmány egy szülő. A személyes határolom és önkifejezés érzését a fiatalok egyedül a militáns és/vagy bűnözői életformában találhatják meg, és ehhez a fajta hatalomhoz oly módon hozzászórtak, hogy semmiképpen nem hajlandók azt átengedni bármilyen felnőtt hatásának. Nem csoda, hogy az erőszak a fekete iskolákban is mindenütt jelen van, mivel egyrészt a fiatalok elvesztették a felnőttek iránti megbecsülésüket, másrészt az oktatási rendszer, minden változás ellenére, még ma sem tudja biztosítani a boldogulás lehetőségét. Az iskolák ismételtlen irányíthatatlanná válnak, mivel a fiatalok a politikai csatározások során elsajátított stratégiákat használják fel céljaik elérésére. Jelszavuk a „diák hatalom” (pupil power), amely több helyen is átvette a teljes irányítást, és az egyik első eredményként minden iskolába jelentkezőt, felkészültségtől és tudástól függetlenül felvettek. Nem csoda, hogy a kilencvenes évek elején az ország történetének legrosszabb középiskolai záróvizsgái születtek meg, amelyeken csupán a diákok 36,4%-a jutott át.

A fentiek tükrében nyilvánvaló, hogy az új dél-afrikai vezetésnek óriási feladattal kell megbirkóznia és új alapról kell felépítenie az egész oktatási rendszert. Akcióprogramjának, az Új Oktatás a Békéért-nek (New Education for Peace) első feladatként először a diákokat kell újra behoznia az iskolába, egy új pedagógusgenerációt kell kiképezni, becslések szerint évi 4.000, legalább 1.000 diákot befogadó iskolát kell felépíteni,

távlati célként pedig az iskolából kikerülő fiatalok elhelyezkedését kell megoldani. Ezen feladatok mellett nem csoda, hogy maga az iskolai erőszak csupán a problémák egyik vetülete, a krízis egyik tünete, és nem elkülöníthetetlen kezelendő jelenség.

Hasonló felfogásban íródott a brazil tanulmány, Eloisa Guimarães írása, Az iskola ostrom alatt is. A téma a brazil nagyvárosok, elsősorban Rio De Janeiro szegénynegyedei iskoláinak helyzete, különös tekintettel az iskolai erőszak megjelenésére. Az erőszak két, egymástól nem mindig elkülöníthető formában van jelen ezekben a favela-kban, slumokban. Az első a drogkereskedők szervezeteinek jelenléte, akik hamar létrehozák az uralmuk alatt lévő terület és lakosság „civil” közigazgatását saját szabályaik alapján, a teljes ellenőrzése és alárendelésre törekedve. Hasonlóan terroriális elveken alapul a fiatalok bandái, a galerák felépítése, amelyek gyakran állnak a drogbarók szolgálatába. Mindkét csoport az erőszak azonnali és rendkívül brutális alkalmazásával működik és a nyilvános terek ellenőrzését alapvető fontosságúnak tartja, így az iskolák különösebb külön stratégia nélkül is természetes célponttá válnak számukra, mint gyülekezési vagy megfigyelőpont, rejtékhely vagy leszámolások színtere. Mivel valamennyi banda terjeszkedni kíván, illetve folyamatosan ébren akarja tartani tagjainak harci szellemét, az összecsapások mindennaposak, és a leggyakoribb helyszínik az éjszakai szórakozóhelyek mellett a iskolaudvar. Gyakori jelenség a női iskolákban a tanítás felfüggesztése bandaháború miatt. Ami azonban figyelemre méltó, az az, hogy a bandavezérek általában előre figyelmeztetik az iskola vezetőségét a veszélyre, ami kettős célt szolgál. Egyrészt konszenzusra kívánnak jutni az iskolával, így a tanárok nem fogják a rendőrséget figyelmeztetni, és az adott favelában lakó gyerekek is hazajuthatnak baj nélkül, másrészt viszont az adott bandafőnök így kíván legitimitásra szert tenni az adott környezetben, ami a koegzisztenciának egy sajátos válfaját mutatja, és a fiatalok számára is újfajta szocializációt jelent.

Természetesen a mindenütt jelenlévő erőszak nemcsak az utcáról áramlik be az iskolába, hanem jelen van ott is, már csak a galerák iskolába járó tagjain, vagy azok rokonain, illetve ezen diákok példáján keresztül is. Egyre gyakrabban részesülnek a tanárok fizikai fenyegetésben, és egyre gyakoribb tulajdonaik, például autók rongálása. Ezzel párhuzamosan nő a diáklák viszonylatban elkövetett erőszakos cselekedetek száma, különösen a valamilyen fegyverrel elkövetett támadásoké. Mindez szükségessé teszi az iskolák és az oktatási rendszer számára, hogy olyan, rövidtávú alkalmazkodási stratégiákat dolgozzanak ki, amelyek lehetővé teszik a mindennapi munkát és nevelést az iskolákon belül, az együttélést az erőszakkal; olyan mintákat

kell, hogy biztosítsanak a fiatalok számára, amely megakadályozza vagy legalább is nehezzé teszi az erőszakra való szocializációt, miközben nyilvánvaló cél a társadalmi erőszak elleni hosszú távú eredményeket hozó fellépés.

Egy ilyen program egyelőre távoli álomnak tűnik a palesztin közigazgatás területein, ahol az önálló államiság és a területi rendezés sem tekinthető megoldott kérdésnek. Sylvie Mansour cikke, az Intifáda nemzedéke az osztályteremben bemutatja, hogy Dél-Afrikához hasonlóan itt is létrejött egy úgynevezett elvesztett nemzedék, amely teljes erejével részt vett az 1988-ban meghirdetett Intifáda politikai harcaiban, a tiltakozásokban, az összecsapásokban és az erőszakban, és az erőszakra szocializálódott. Ez a generáció is elvesztette a felnőttek iránt tiszteletét és megbecsülését, kiábrándulva az idősebbek passzivitásából – a palesztin felnőtt lakosság jelentős része izraeli területen vállalt munkát, aminek következtében jóval több félvalójuk van a megmozdulások következményeitől, mint a fiataloknak. A tisztelet elvesztése különösen markáns változás az szülők és a pedagógusok iránti feltétlen engedelmességre épülő korábbi arab családmódelhez képest, amely rendkívüli mértékben megnehezíti az oktatás újjáépítését. Az 1967-es izraeli megszállás előtt a két nagyobb területi egység, a Gázai övezet és a Nyugati part (West Bank) jordániai, illetve egyiptomi közigazgatás alatt álltak, így az adott ország oktatáspolitikája alá estek. A megszállás után még sokáig voltak használatban a jócskán cenzúrázott jordániai illetve egyiptomi tankönyvek, lecserélésük csak lassan történt meg, és az új tananyag semmiféle utalást nem tartalmaz a palesztin nép kultúráját, történelmét illetően.

A nyolcvanas évekre három féle iskolatípus vált dominánssá a megszállt területeken, a jórészt vallási szervezetek által működtetett magániskolák, a nyilvános iskolák (public schools) – ilyen iskolába jár a legtöbb fiatal –, és a nemzetközi segítség szervezetek, elsősorban az UNESCO által működtetett iskolák. Mind-egyikre jellemző a túlszűfoltosság – a legtöbb iskola több műszakban tanít –, a képzetlen tanerő, valamint az, hogy mivel általános cél a további zsűfoltosság elkerülése, nem buktatnak gyereket, mindenki továbbjut felfőbb osztályba. Mivel az izraeli hatóságok rendszerint – többek közt – az iskolák bezárásával reagáltak a palesztin megmozdulásokra, még a közelmúltban sem volt ritka az olyan eset, hogy egy iskolaévben a tanítási napok akár 75, de legalább 50%-a elveszett. Bár létrejött egyfajta „földalatti” iskolarendszer, ez nem tudta behozni a hiányosságokat, és a megfelelő módon megalapozott tudás nélkül továbbjutó diákok tulajdonképpen tudás, megszerzett ismeretanyag és képzettség nélkül hagyja el az iskolát. Természetesen az erőszak komoly problémaként jelentkezik a palesztin is-

kolákban, hiszen a tanulók már rég hozzászoktak a mindenütt jelenlévő agresszivitáshoz, és nem is nagyon ismernek más kulturális modelleket, amikhez alkalmazkodnának. Bár az iskolákban a tanárok rendszeresen alkalmazzák a fizikai fenytés eszközeit – ahogy a családokban is –, tekintélyük mégis egyre kevesebb, és gyakori, hogy akár a lányok is erőszakkal fenyegetőznek olyan triviális esetekben, mint a házi feladat kiadása vagy iskolakerülés. Hasonlóan vagy még nagyobb mértékben általános a diákok közti erőszak jelenléte. További aggodalomra ad okot az egyre több hazatérő család repatriálása is, hiszen az ő gyerekeik még kevesebb szülői kontrollal rendelkeznek. Ennek tükrében a palesztin hatóságok és a nekik segédkező nemzetközi szervezetek a dél-afrikaihoz hasonló gondokkal kell hogy megküzdjenek, amelyek közül nyugodt és rendezett iskolai körülmények megteremtése a legelső szempont.

A japán iskolarendszer természetesen nem küzd hasonló gondokkal, az iskolai erőszakot mégis kiemelt problémaként kezelik. 1984-től kezdődően olyan magas volt az iskolai zaklatásnak betudható öngyilkosságok száma, hogy a kérdés rendkívüli média- és kormányzati figyelmet kapott. Az azóta eltelt időszak fejleményeivel foglalkozik Morita Yohji tanulmánya, amely elsősorban a társadalmi változásokra adott viselkedési problémaként kezeli a jelenséget. Morita alapállítása szerint a japánok eredendően könnyen engednek bármilyen csoport nyomásának, és ennek köszönhető mind az iskolai erőszak elterjedtsége, mind az áldozatok végletes reakciója, amelyet tovább súlyosbít a társadalmi kontroll folyamatosan gyengülése, mint az egyéni boldogulásnak a közösség rovására való keresésének eredménye. Egyrészt a japán Oktatási Minisztérium adataira, másrészt a saját kutatásain alapozva Morita egy négytagú strukturális modellt alkot az iskolai zaklatás résztvevőiről és a jelenség dinamizmusáról. Eszerint beszélhetünk áldozatról, agresszorról, nézőkről és báméskodókról. A báméskodót (bystander) az különbözteti meg a nézőtől (spectator), hogy ő úgy tesz, mintha nem figyelne oda az eseményekre. Maga az áldozat és az agresszor közti interakció a másik két csoport tagjainak visszajelzésein múlik, hiszen ha az agresszió tovább folytatódik és egyre intenzívebb és brutálisabb lesz, ha pozitív visszajelést kap, de még akkor is, ha nem kíséri egyértelmű visszatetszés. Ezen reakciókat az az ellenőrző fékmechanizmus (control brake) szabályozza, amely mind az egyénben, mind a csoportban megtalálható. A fékmechanizmus működése pedig elsősorban az egyén csoportbeli szerepén, illetve a csoporthoz való kötődésén múlik. Márpedig, állítja Morita, ez a kötődés egyre kevésbé található meg a mai japán társadalomban, ahol az egyén a saját boldogulását keresi (societal privatization), ami önma-

gában nem lenne negatív folyamat, azonban együtt jár a társadalmi felelősségek elhárításával és a másokra irányuló erőszak iránti passzivitással. Ennélfogva maga a báméskodó is agresszor, hiszen az ő passzivitása teszi lehetővé vagy váltja ki az erőszakot. Ily módon vállhat a japán rendőrségi szleng szerint a „világos”, vagyis legális zónában található egyszerű ugratásból a „szürke” zónában található kellemetlen zaklatáson keresztül a „sötét”, vagyis kriminális zónában elhelyezkedő fizikai bántalmazás. Azon felül, hogy a japán társadalomnak kötelessége a zaklatás elleni iskolai fellépést támogatnia, makro szinten elsősorban arra van szükség, hogy az értékorientált egyéni boldogság keresést összhangba lehessen hozni a társadalom igényeivel és szükségleteivel, és ennek pont az iskolai nevelés a legfontosabb eszköze.

Morita modellje sok szempontból hasonlít illetve merít az általa is hivatkozási forrásként használt svéd származású norvég Dan Olweus munkájából, aki az iskolai erőszak régóta elismert skandináv és nemzetközi szakértőjének számít. Olweus több mint huszonöt évi kutatásainak eredményeként foglalja össze az iskolai erőszak, és azon belül is az iskolai zaklatás (school bullying) témájával kapcsolatos eredményeit, amelyek, Moritához hasonlóan elsősorban a csoportdinamika szabályszerűségeire épülnek, illetve az egyén társadalmi és családi szocializációját veszik kiindulópontul. Olweus pontos definícióval szolgál a jelenség leírására, miszerint egy diák akkor részesül zaklatásban, ha ismételt és hosszabb időtartamon keresztül van kitéve negatív cselekedeteknek egy vagy több másik tanuló részéről. Negatív cselekedeteknek az számít, amikor valaki szándékosan okoz, vagy kísérel meg okozni sérülést vagy kényelmetlenséget (injury or discomfort), vagyis az, amit az agresszív viselkedés definícióján értünk. Ez a terminus és definíció sokban segít tisztázni magát a jelenséget, és megkönnyíti az ellene való sikeres fellépést, amit például a korábbi elnevezés, a magyartanehezen fordítható angol „mob”, vagyis valamely eseményre összegyűlt tömeg szóból képzett és az etológia területéről átvett „mobbing” nem tett lehetővé. A zaklatás feltételei az egyenlőtlen erőviszonyok, a provokáció rendszerinti hiánya és a többség egyetértése, gyakori vonzata/jutalma pedig valamiféle anyagi haszon – kizsárolt pénz, étel, ital –, vagy morális elismerés a csoport részéről. Megkülönböztethető továbbá a közvetlen zaklatás, amely általában az áldozat elleni nyílt támadásban nyilvánul meg, valamint a közvetett zaklatás, amely rendszerint a lányok körében fordul elő, és legfőbb megjelenési formája az áldozat csoporton belüli elszigetelése, illetve csoportból való kizárása, kizsárolása.

Olweus kutatásai több, a köztudatban mélyen gyökeredző feltételezésről bizonyították be, hogy teljes

mértékben megalapozatlanok. Ilyen például az a hipotézis, hogy nagyobb osztályokban gyakoribb a zaklatás, mivel a nagyobb létszám csak igen csekély korrelációban áll az elkövetett erőszakoskodással. Szintén nem lehetett megbizonyítani, hogy az erőszakoskodók többnyire rossz tanulók, és a gyenge eredményeik miatt érzett frusztrációjukat töltik ki másokon, mivel a kutatás szerint az elkövetők többnyire átlagos tanulók voltak, így nem állíthatjuk egyértelműen azt sem, hogy az iskolai jegyekért folyó verseny közvetlenül vagy közvetve felelős az iskolai erőszakért. Hasonlóan elfogadott volt az a tézis, hogy a feltűnő külső jegyekkel rendelkező diákok – vörös hajúak, kövérek, szemüvegesek – gyakrabban válnak áldozattá. Az azonban igaz, hogy a tipikusnak nevezhető áldozatok az átlagnál gyengébb fizikummal rendelkeznek, és hogy szüleikkel – különösen édesanyjukkal – az átlagnál szorosabb érzelmi viszonyuk van. Önértékelésük gyakran igen alacsony, az erőszakkal rendszerint negatív az attitűdjük, és agresszió esetén általában nem is védekeznek, hanem egyre inkább befelé fordulnak. Ezt a típust Olweus passzív vagy alázkodó (submissive) áldozatnak definiálta. Létezik egy másik, sokkal ritkább típus is, az úgynevezett provokatív áldozat, ő gyakran viselkedésével éri el, hogy a csoport agressziója rá irányuljon – ezek a tanulók többnyire viselkedési rendellenességgel rendelkező, hiperaktív gyerekek. Az áldozatok élete az iskolából kikerülve rendszerint normalizálódik – úgy a 23. év tájára többnyire teljes mértékben, de még így is sokszor megmarad a depresszióra való hajlam és az átlagosnál alacsonyabb önbecsülés.

A fentiekkel szemben az átlagos zaklató (bully) rendszerint erős fizikumú, olyan családból származik, ahol kevés szeretetben, de gyakori fenyegetésben részesült, viszont az otthonon kívüli tevékenységét sosem kérték tőle számon. Népszerűsége az osztályban átlagos, viszont van 2-3 olyan társa aki hallgat rá és nagyra tartja. Ők minősülnek a passzív zaklatóknak (passive bullies), akik ugyan aktívan részt vesznek az atrocitásban, de nem ők kezdeményeznek. Az átlagos erőszakoskodó az erőszakhoz pozitívan viszonyul, dominanciára tör csoportján belül, empátiát egyáltalán nem érez áldozata iránt, és a felszín alatt – ellentétben azal, ahogy ezt sokan feltételezik – nem tapasztalható semmiféle zavar vagy bizonytalanság, bár környezetével gyakran ellenséges. Tény viszont, hogy ezek a fiatalok, mivel az iskola után sem változtatnak magatartásukon, gyakran kerülnek összetűzésbe a törvénnyel. A vizsgált fiatalok közül a több szempont alapján zaklatónak minősülőeknek 60%-át legalább egy bűnösét mi-

att hivatalosan regisztrálták, 35-40% visszaesőként, szemben a „normális” kontrollcsoport 10%-ával. Érdekes megjegyezni, hogy a korábbi áldozatok az átlagnak megfelelő vagy annál alacsonyabb mértékben szerepelnek ebben a kategóriában.

Nelly P. Stromquist és James Diego Vigil tanulmánya az iskolai erőszakra az Egyesült Államokban sajnos nem váltja be a ténia érdekességéhez fűzött reményeket, azonban széles, bár nem túl mély áttekintést ad a tárgy ottani szakirodalmából. Kalifornia példáján keresztül arra hívják fel a figyelmet, hogy milyen nagy mértékben járul hozzá a különböző etnikai, faji vagy vallási kisebbségek felemás asszimilációja és kulturális adaptációja (acculturation), valamint a lakosság elszegényedése a mind szűkösebbé váló erőforrások utáni versenyben az utcai és iskolai erőszak egyre nagyobb mértékű elterjedéséhez. Az, hogy az utcai és iskolai erőszaknak etnikai színezete van, nem azt jelenti, hogy maga az erőszak faji motivációjú lenne, hiszen a bűnügyi statisztikák szerint a fizikai támadások elkövetői és áldozatai 52%-ának azonos az etnikai háttere. Sokkal inkább arról van szó, hogy az egyre csökkenő életésélyek egyre növekvő frusztrációba torkoltnak, és ez elsősorban a fiatalkorú bandák tevékenységében, valamint az iskolába (is) fegyvert hordó diákok egyre növekvő arányában figyelhető meg a leglátványosabban. A szerzők azt a kérdést teszik fel az olvasóknak, hogy vajon az állami és szövetségi hatóságoknak mire kell inkább fordítani energiáikat: az iskolák és tanulók fizikai biztonságának növelésére – a tanítás rovására, vagy a fiatalok helyzetének javítására, vagyis munkahelyteremtésre, a városokból kiköltöztetett iparágak vissza-telepítésére és hasonló, hosszú távú megoldásokra.

Bár valamennyi tanulmány más háttérrel és más megközelítésből foglalkozik a problémával, azt mégis megállapíthatjuk összegzésként, hogy akármilyen nagy hatással is van a külvilág és a társadalom aktuális állapota a gyerekek és az iskola életére, az iskolai erőszak mégis attól függetlenül van jelen és csak a legalapvetőbb szinten, a család és a közvetlen osztálybeli illetve tanár-diák viszony alapos átgondolásával és átforgalmazásával lehet azt a megfelelő módon kezelni. Természetesen ahol az erőszak a társadalmat is alapvetően veszélyezteti, ott erre igen kevés az esély, azonban mégis ez a út hozhatja meg a leginkább tartós és mélyreható változásokat.

(Prospects. Quarterly Review of Comparative Education. 98. Issue, June 1996. Open file: Violence in the School.)

Vízor Balázs